

KİTAP TAHLİLİ

WIBBERLEY, G.P. Agriculture and Urban Growth; A Study of the Competition for Rural Land, Michael Joseph London, 1959. 240 sayfa.

Dr. Ruşen Y. KELEŞ

Londra Üniversitesi profesörlerinden Wibberley'in Şehirlerin Büyümesi ve Tarım şeklinde dilimize çevrilebilecek olan kitabı, bir yandan şehir ve bölge plâncıları, öte yandan arazi iktisatçıları bakımından dikkatle incelenmeğe değer bir kaynaktır. Gelişmekte ve şehirleşmekte olan ülkelerde, toprağın kullanma şekillerinde sür'atli değişmelere şahit olunmakta ve bu durum, bahis konusu değişmelere karşı birtakım kanunî tedbirlerin de alınmasına yol açmaktadır. Alınan kanunî tedbirlerin başlıca hedefi, arazi kullanma şekillerinde fertler tarafından meydana getirilen değişmelerin, başka fertlerin veya toplumun aleyhine sonuçlar doğurmasını önlemekten ibarettir. İşte bu nokta da, şehirlerin büyümesinin, tarım ve köy toprakları ile memleketin gıda maddeleri arzı üzerinde yapacağı etkiler ciddî bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. Wibberley'in kitabı, işte bu olayın, nazarî tahlillerden çok, kendi memleketinin özellik ve tecrübelerinden edindiği bilgilere dayanarak izahından ibarettir. İngiltere'nin toprak serveti nasıl kullanılmakta ve sür'atle büyüyen şehirler tarım topraklarını ele geçirmek için nasıl yarışmaktadırlar? Kitap, bu ana temayı ayrıntılarıyla işlemekte ve çeşitli tarımsal değeri olan toprakların değerlendirilmesi için yeni bir metod denemesi mahiyeti taşımaktadır.

II bölüme ayrılan kitabın ilk bölümü Toprak Arzusu başlığını taşımakta ve çeşitli beşerî ihtiyaçların gerektirdiği toprak talebini söz konusu etmektedir. Bu arada, modern toplumlarda toprağın bellibaşlı kullanma şekillerini, yazar dört grupta toplamaktadır: 1) Tarımsal topraklar, 2) Ormanlar, 3) Eğlence ve dinlenme ihtiyacı için gerekli topraklar, ki ilk iki gruba yakından ilgilidir, 4) Şehirselle maksatlara ayrılan topraklar... Bu son gruba giren topraklar da, hizmet ettikleri fonksiyonlar bakımından 8 kısma ayrılmaktadır: 1. mesken, 2. imalât sanayi, 3. ticaret, 4. ulaş-

tırma ve haberleşme, 5. eğitim, 6. idare, 7. savunma, 8. madencilik. İngiltere gibi, aşırı derecede sanayileşmiş ve şehirleşmiş bir ülkede bile, tarıma ayrılan toprakların diğer kullanma şekillerini kat kat aştığı, bütün toprakların dörtte beşini kapladığı görülmektedir. Bu oran, Brezilya için beşte üç, Amerika Birleşik Devletleri için ise üçte bire yakındır. Tarıma elverişli toprakların, şehirlerin büyümesinden zarar görmesine rağmen, mukabil birtakım avantajlar da kazandığı belirtilmektedir. Yazara göre, şehirlerin gelişmesiyle, tarım arasında daima bir toprak rekabeti var olacak ve düşük fiyatı ödeyen tarım neticede, sadece boş kalan topraklara talip olacaktır. Bu itibarla, şehir ve köy toprakları arasındaki bu rekabetin tehlikeli bir hal almamasına dikkat edilmeli, büyük miktarda arazinin şehirselleşen maksatlara ayrılmasının gelişigüzel olmaması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

İkinci bölüm, Arazi Kullanma Şekillerinin Ölçülmesi başlığını taşımaktadır. Burada, bir yandan toprak tasnifindeki karışıklığın, öte yandan, toprağın nasıl kullanıldığını tespit etmek ve ölçmekle görevli herhangi bir otoritenin bulunmamasının, arazi hakkındaki bilgilerin yetersizliğinin başlıca kaynağı olduğu ifade edilmektedir. Daha sonra, sırasıyla, tarım, orman, eğlence ve şehirselleşen ihtiyaçlara ayrılan topraklarla ilgili kayıtlardan bahsedilmekte ve İngiltere'nin, 1931 ve 1939 yılları arasında yapılmış kadastrounun önemi, metodu ve faydası belirtilmektedir.

Üçüncü bölümün konusu, İngiltere'deki bütün toprakların nasıl kullanılmakta olduğunun rakamlar ve oranlarla açıklanmasıdır. Herbir maksada tahsis edilen toprakların, yirminci yüzyılın başındanberi nasıl bir değişme seyri takip etmiş oldukları tablolar ve grafiklerle açıklanmakta, bunlarla nüfusun bağlantısı araştırılmaktadır. Çeşitli büyüklük gruplarına dahil şehirlerde toprakların kullanma şekilleri ve miktarları incelendikten sonra, 1950-1970 yılları arasında, mesken, eğitim, yeşil saha, yol vs. gibi hizmetler için ihtiyaç duyulacak toprak miktarı hakkında tahminlerde bulunulmaktadır. Ve bu maksatla yapılan çeşitli tahminler gözden geçirilmekte, değerlendirilmektedir. Bu bölümde, toprakların şehirselleşen kullanma şekillerindeki çoğalma sonucunda, tarım topraklarının miktarında nasıl bir azalma olacağı araştırılmakta, azalmanın miktarı tahmine çalışılmaktadır. Bu tahminin başarıyla yapılması, halihazır tarım topraklarının miktarının bilinmesine bağlı olduğu cihetle, evvelâ bu hususta bir fikir sahibi olmak gerektiğine, halbuki, mevcut kayıtların çok eksik ve yanıltıcı bulun-

duğuna işaret edilmektedir. Yazar, üzerindeki binalar tahrip edilmiş ve kullanılmış hale gelmiş topraklardan birçoğunun tarıma tahsis edilmesinin mümkün olabileceğini de ifade etmektedir. Verilen rakamlara göre, yirminci yüzyılın ilk yarısında tarıma elverişli toprakların % 7 si, başka kullanma şekillerine tahsis edilmiş bulunmaktadır. Bu oranın, ancak % 5 i şehirselle maksatlara, geriye kalan % 2 de ne şehirselle ne de tarımsal olan köy kullanma şekillerine yerlerini terketmişlerdir. Tahminler, içinde bulunduğumuz yüzyılın sonunda, tarımsal toprakların % 15 - 20 oranında azalacağı merkezindedir.

Dördüncü bölümde, Şehirlerin Büyümesinin Tarım Üzerindeki Fizikî Etkileri ele alınmaktadır. Şehir ve kasabalar büyüdükçe münferit meskenler arazi sathına yayıldıkça, insanların da bu değişmeye karşı tepkilerinin çoğaldığına işaret edildikten sonra, şehirleşmekte olan tarla çeşitleri, bu arada özellikle süt istihsal ve süttten mamul madde'ler imal edilen çiftliklerin ne oranda azaldıkları söz konusu edilmektedir. Bu kısmı, şehirler civarındaki tarıma elverişli toprakların israfının incelenmesi takip etmektedir. Varılan sonuç, şehirleşmenin tarım toprakları üzerindeki etkilerinin menfi veya tahammül edilebilir olmasının, bir yandan yapılan tarımsal faaliyetin, öte yandan genişleyen şehrin ihtiyaçlarına bağlı bulunduğu hususudur. Şehirleşme, şayet bir ülkede tarım dışı sektörlerdeki nüfusun da artmasına paralel olarak cereyan ediyorsa, bunun tarımın da bir dereceye kadar katıldığı millî gelir artışı ile birlikte olduğu belirtilmektedir. Yazara göre şehirleşme, hem şehirlerde, hem de şehirler dışında ihtisaslaşmayı arttırmakta ve bundan hem şehirli hem de köylü kazançlı çıkmaktadır. Şehirleşmenin, sanayi sektöründeki iş imkânlarını arttırdığı hallerde ise, şehirdeki gelir artışının büyük bir kısmı istihlâke gitmektedir. Bu istihlâk masraflarından bir kısmı gıda maddelerine ayrılmakta ve dolayısıyla, ister şehirlere yakın, isterse şehirlerden çok uzakta yaşamakta olsunlar, tarımla geçinen insanların gelirinin artmasına imkân vermektedir.

Beşinci bölümde, şehirlerin gelişmesinin ne yönde olması gerektiği, hangi tarım topraklarının şehirselle maksatlara ayrılmasının uygun olacağı incelenmekte, bu maksatla şehir plânlarında tarım mülâhazalarına nasıl yer verilmesi gerektiği konuları ele alınmaktadır. Çeşitli tarımsal toprakların değerini tayin etmek üzere ileri sürülmüş veya kullanılmış metodların bir tenkidi yapıldıktan sonra İngiltere'de bugün kullanılan metodun zayıflığın-

dan bahsedilmekte ve yeni bir kıyaslama metodu teklif edilmektedir. Buna göre, rekabet halindeki kullanma şekilleri arasında bir tercih yapabilmek için dört safhalı bir etüd gerekmektedir. Önce, üstün kaliteli tarımsal toprağın tarım maksadıyla muhafaza edilmesinden dolayı toplumun kazancı hesaplanacak; sonra bahis konusu topraklarda girişilecek imar faaliyetlerinin gerektirdiği masraflar arasında bir kıyaslama yapılacaktır; bundan sonraki safhada, değeri düşük (fakir) topraklar üzerinde yapılacak ilâve imar masrafları ile, verimli toprağı tarıma ayırmanın sağlayacağı muhtemel kazanç kıyaslanacaktır; nihayet en son safhada da, toprağın kullanma maksadındaki değişmelerin doğurması muhtemel olan diğer sosyal fayda ve maliyet hesapları yapılacaktır. Yazar, teklif edilen metodun faydalarını belirttiğinden sonra birkaç örnek olayla teklifini açıklamaktadır.

Altıncı bölümde tarımdan çekilen toprakların memleketin gıda arzına olan etkileri gözden geçirilmekte ve bu etkilerin bir tarihçesi yapılmaktadır. Burada ayrıca, gıda sağlayacak olan topraklar meselesinin Britanya adaları içinde mi, yoksa İngiliz Milletler Topluluğu bakımından mı ele alınması gerektiği konusu tartışılmaktadır.

Yedinci bölümde meskenler civarındaki bahçelerde yapılan tarımın, gıda ihtiyacını karşılama bakımından taşıdığı değer üzerinde durulmakta, İngiltere'de bahçe ziraatı yapılan meskenlerin çeşitli bölgelere göre oranları verilmekte, verimlilik dereceleri bahis konusu edilmektedir. Bundan başka mesken yoğunluğu ve çeşitli mesken tiplerinin, toprak israfından nasıl tasarruf etmeye imkân verdiği belirtilmektedir.

Sekizinci bölümde, tarımsal maksatlar için kullanmaya elverişli yeni topraklar bulmanın pratik imkânları araştırılmakta ve şehrsel ihtiyaçların sebebiyet verdiği erozyondan kurtulma yolları aranmaktadır. Toprağın islâhı ile yüksek yerlerdeki topraklardan faydalanmak çare olarak ileri sürülmektedir. Dağ topraklarını tarımsal maksatlara ayırmanın faydaları ve bunun maliyeti bahis konusu edildikten sonra, böyle bir teşebbüsün doğuracağı bir takım sosyal problemler söz konusu edilmektedir.

Dokuzuncu bölüm ovalarda ve kıyılarda mevcut verimsiz toprakların tarıma elverişli hâle getirilmesi ve halen kullanılmakta olanların da daha verimli bir şekilde kullanılması imkânlarının araştırılması konusunun incelenmesine ayrılmış bulunuyor.

İleri sürülen çareler arasında, denizden toprak kazanılması, sulama metodlarının geliştirilmesi, verimsiz bazı toprakların çeşitli yollarla işlenebilir hale getirilmesi, kamuya ait topraklardan tarımsal maksatlar için faydalanılması, tahribe maruz kalmış ormanların tarıma kullanılmasının sağlanması, ve madencilik faaliyetlerinin gerektirdiği ve kapladığı araziden bir kısmının tarımda kullanılması vardır. Yazar, daha sonra bazı mukayeseler yapmakta ve tarımsal istihsalin arttırılması metodlarıyla, bundan doğacak kazançları ve bunun gerektireceği masrafları gözden geçirmektedir.

Onuncu bölümde, yeni şehirler kurma tatbikatının tarıma elverişli topraklar bakımından bir israf teşkil etmesini önleyecek tedbirlerin yokluğu tenkid edilmekte, verimli toprakların korunmasının, yeni şehirler kurulan yerlerde de dikkatle kontrol edilmesi istenmektedir.

Son bölüm, elde edilen sonuçların gözden geçirilmesine tahsis edilmiştir. Burada, kitapta ele alınan meselelerin İngiltere'ye has meseleler olmadığı, gelişmiş veya az gelişmiş bütün ülkelerde hepsiyle karşılaşılmakta olduğu belirtildikten sonra, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile bir kıyaslama yapılmaktadır. Hangi toprakların tarımdan başka maksatlara ayrılmasının uygun olacağı hususunda bir karara varabilmenin, toprakların bütün vasıflarıyla tanınmasına bağlı olduğu ve bunun için de kullanma şekillerindeki değişmelerin devamlı surette tesbit ve kaydına ihtiyaç olduğu, kitapta varılan en önemli sonuçtur. İngiltere misâli ile ilgili olarak verilen rakamlarla, şehirsiz gelişmenin tarımsal topraklar üzerindeki etkilerinin ölçülmesi için teklif edilen metodlar yalnız şehir ve bölge plâncıları için değil, aynı zamanda zirai iktisatçılar için de önem taşımaktadır.

Dr. Ruşen KELEŞ